

KVALITA ŽIVOTA Z POHLEDU EMPIRICKÝCH DAT

Jitka ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Bohumil VAŠINA

Úvod

Kvalita života je chápána z psychologického hlediska jako subjektivní fenomén, který nemá obecnou platnost pro určitého jedince ani společnost a kulturu. Metody pro zjišťování tohoto pojmu se proto opírají o poznání, jak jedinec subjektivně kvalitu svého života vnímá, chápe či definuje. Jednou z metod reprezentujících uvedení pojetí je metoda SEIQoL, která už svým názvem (Schedule for the Evaluation of Individual Quality of Life) vystihuje priority kvalitního života určitého člověka.

Metoda SEIQoL vychází z ručení pěti oblastí, které jsou pro konkrétního člověka klíčové, o něž usiluje, protože dávají jeho životu smysl a představují pro něj úkoly a životní cíle (Křivohlavý, 2001). Pokud vycházíme z tohoto pojetí, můžeme říci, že jde o jakousi „základnu“ životní spokojenosti člověka. I když v průběhu života jedince dochází k určitým změnám priorit, které tvoří jádro metody SEIQoL, zdá se být obsah této metody méně proměnlivým.

Na druhé straně vedle toho, co prezentuje SEIQoL, existuje řada dalších skutečností, které mohou mít krátký či delší účinek na životní spokojenost, protože aktuálně snižují míru nebo zvyšují prožívání a hodnocení spokojenosti člověka. Aktuální prožívání, míru dynamiky a variability v posuzování kvality života měří lépe grafické a číselné škály, zvláště ty, které jsou zakotveny jen v krajních podobách. Posuzováním kvality života mohou ovlivnit i soubory škál, které nabízejí jednotlivé cíle a situace, a tak mohou působit na vnímání kvality života a životní spokojenosti. Patří mezi ně například dotazníky WHOQOL. Jejich nevýhodou ovšem může být subjektivní návod k výběru těch faktorů, které nejsou pro jedince aktuálně významné a pravděpodobně by se bez připomenutí nemusely v daném výčtu objevit.

Problém

V našem sdělení se chceme zabývat srovnáním různých metod a technik pro diagnostiku kvality života. Položili jsme si otázku, nakolik spolu souvisí míra kvality

života a životní spokojenosti měřená různými metodami. Jednalo by se o následující typy metod:

- SEIQoL
- Vícepoložkové škály, kde jsou jednotlivé faktory vyjmenovány.
- Metody používané pro hodnocení celkové životní spokojenosti, a to jednak na numerické a jednak na grafické škále.

Zajímaly nás také vztahy k dalším významným faktorům jako je subjektivně vnímaná úroveň zdraví, hodnocení pracovní zátěže, psychická odolnost vůči zátěži a sociální opora.

Použité metody

1. Dotazník SEIQoL, uvedení pěti životních cílů a míry spokojenosti se svým životem na grafické škále (QLG) slovně zakotvené v krajích polohách. Grafická škála bývá součástí SEIQoL.
2. Dotazník WHOQOL – sedmistupňová škála ke třiceti položkám kvality života. U každé položky je hodnocena (na škále 0-6) důležitost a míra uspokojení této položky. Výsledná hodnota WHOQOL je součet součinů jednotlivých položek.
3. Jako numerická škála byla použita jedna ze souboru stupnic ŠSS, a to škála, kde je hodnocena celková životní spokojenost. Jedná se o škálu SS8, sedmistupňovou, zakotvenou v krajních polohách.
4. Symptomatologický dotazník zachycující zdravotní potíže (Kasielke Möbius a Scholze). Užili jsme škály: fyzické obtíže (FO), psychické obtíže (PO) a neuzastenicko-psychastemické obtíže (NP).
5. Hodnocení pracovní zátěže (D. J. Abramis), obsahuje stresory: role nejistoty (RN), vnitřní konflikt (KR1), vnější konflikt (KR2), depresi (DE), úzkost (UZ), zlostnost (ZL), technickou výkonnost (TeV), sociální výkonnost (SoV), uplatnění tvořivosti (Tvoř), osobní spokojenost (SPOK), pracovní zátěž (ZAT).
6. Dotazník psychické odolnosti hardiness (S. Kobasova) obsahuje položky: kontrola – bezmocnost (HCO), ztotožnění – odcizení (HCM), výzva – hrozba (HCO).
7. Škála sociální opory PSSS (J. A. Blumenthal) obsahuje míru celkové sociální opory – SP, podpory od někoho – SPA, podpory od rodiny – SPB, podpory od přátel – SPC.
8. Hodnocení pracovní zátěže (HPZ) pomocí grafické škály (HFI) slovně zakotvené v krajních polohách (zátěž nepociťuji – zátěž je mimořádně vysoká).

Zkoumaný soubor

Sběr dat byl proveden metodou dostupného vzorku. Úplné dotazníky ke zpracování byly užity od 104 respondentů. Byly jimi učitelky, které působí na 1. stupni základní školy.

Výsledky

Porovnání vztahů mezi hodnocením kvality života pomocí metody SEIQoL a hodnocením kvality života pomocí označení důležitosti třiceti položek dotazníku WHOQOL uvádí tabulka č. 1. Souvislosti mezi životní spokojeností jsme sledovali

na základě označení vnímané míry životní spokojenosti na grafické škále dotazníku SEIQoL (QLG) a výsledku numerické škály dotazníku životní spokojenosti SS8. Niže uvedená tabulka zachycuje těsnost vzájemných vztahů vyjádřenou Pearsonovým korelačním koeficientem. Korelace jsou relativně nízké (od $r = 0,428$ až $r = 0,117$). Úroveň významnosti je označena hvězdičkami. SEIQoL koreluje na úrovni statistické významnosti 0,01 s grafickou škálou a WHOQOL. Vztah mezi SEIQoL a škálou numerickou je statisticky nevýznamný. Grafická škála významně koreluje s WHOQOL a numerickou škálou.

KORELAČNÍ MATICE VÝSLEDKŮ N = 104				
Proměnná	SEIQoL	Grafická škála	WHOQOL	SS8 číselná škála
SEIQoL	1,000	0,347**	0,333**	0,117
Spokojenost se životem grafická škála		1,000	0,204*	0,428**
WHOQOL			1,000	0,154
SS8 – číselná škála Životní spokojenost				1,000

* P = 0,05

** P = 0,01

Tabulka č. 1 Korelační matice výsledků N=104

Statisticky významné vztahy k celkové úrovni zdravotních stesků (SDC), fyzickým obtížím (FO), psychickým obtížím (PO) a neuroticko-psychastenickým potížím (NP) byly zachyceny jen pomocí grafické škály. Číselná škála signifikantně koreluje jen s neurtastením a psychastením. Čím je vyšší životní spokojenost, tím jsou nižší tyto potíže. Grafické škály jsou citlivější na subjektivně vnímaný zdravotní stav.

KVALITA ŽIVOTA A ZDRAVOTNÍ STESKY Korelační matice N = 104				
Proměnná	SDC	FO	PO	NP
SEIQoL	-0,159	-0,189	-0,097	-0,061
Grafická škála	-0,193*	-2,208*	-0,139	-0,262**
WHOQOL	-0,098	-0,097	-0,090	-0,183
SS8 – číselná škála	-0,165	-0,115	-0,081	-0,312**

Tabulka č. 2 Kvalita života a zdravotní stesky

Psychická odolnost měřená dotazníkem S. Kobasové ukazuje na souvislosti této škály s dotazníkem kvality života SEIQoL a také s životní spokojeností vyjádřenou pomocí grafické škály QLG. Výsledky pozitivně korelují s možností kontroly situace (HCO), ztotožnění se přijímanými podněty (HCM), přijímáním zátěže jako výzvy (HCA) a celkovou osobní odolností (H). Pokud jde o kontrolu, vysoce koreluje se SEIQoL a s celkovou úrovní hardiness (H). Nejvýraznější vztahy byly zjištěny mezi grafickou škálou a všemi dílčími faktory hardiness i celkovým H. WHOQOL koreluje pouze se ztotožněním s přijímanými podněty (HCM), který vyjadřuje potřebu smysluplnosti.

Spokojenost se životem hodnocená pomocí číselné škály SS8 se projevuje jako nezávislá na hardiness.

KVALITA ŽIVOTA A HARDINESS (Korelační matice) N = 104				
Proměnná	HCO	HCM	HCA	H
SEIQoL	0,209*	0,228*	0,073	0,200*
Grafická škála	0,226**	0,338**	0,283**	0,316**
WHOQOL	0,171	0,239*	0,078	0,169
SS8 - číselná škála	0,057	0,114	-0,055	0,111

* P = 0,05

** P = 0,01

Tabulka č. 3 Kvalita života a hardiness

Dalším testovaným faktorem byla míra vnímané pracovní zátěže (HPZ). Statisticky významně souvisí s kvalitou života měřenou SEIQoL a životní spokojeností měřenou SS8. Sociální opora a námi testované proměnné ukazují, že tento faktor nebo alespoň některý z jeho aspektů (opora někoho - SPA, opora rodiny - SPB, opora přátel - SPC) souvisí se všemi proměnnými. SEIQoL výrazně koreluje s existencí SPA, SPC a celkovou podporou - SP. Životní spokojenost měřená pomocí grafické škály je ve statisticky významném vztahu se SPA, SPB a SP. WHOQOL koreluje se sociální podporou SPA a SP. Číselná škála SS8 nevykazuje žádný signifikantní vztah se sociální podporou.

Úroveň pracovní zátěže (HPZ) souvisí pouze s numerickou škálou SS8 a SEIQoL. Ostatní položky nevykazují žádný signifikantní vztah.

KVALITA ŽIVOTA A ZÁTĚŽ (měřená HFI), SOCIÁLNÍ OPORA (Korelační matice) N = 104					
Proměnná	zátěž HFI	SPA	SPB	SPC	SP
SEIQoL	-0,206*	0,259**	0,186	0,226*	0,274**
Grafická škála	-0,021	0,229*	0,352**	0,111	0,298**
WHOQOL	0,056	0,225*	0,185	0,121	0,237*
SS8 – číselná škála	-0,336**	0,025	0,057	0,045	0,057

Tabulka č. 4 Kvalita života a zátěž, kvalita života a sociální opora

Pracovní zátěž měřená škálou HFI vykazuje signifikantní korelace pouze se SEIQoL a číselnou škálou SS8. Korelace je záporná, mezi proměnnými existuje nepřímo úměrný vztah. Čím vyšší zátěž, tím nižší úroveň hodnoty SEIQoL a také životní spokojenosti měřené číselnou škálou SS8. Celková sociální opora SP koreluje signifikantně se SEIQoL a s hodnocením životní spokojenosti grafickou škálou. Signifikantně koreluje rovněž s WHOQOL.

Nejdůležitější proměnné našeho výzkumu jsme podrobili faktorové analýze. Identifikovali jsme pět smysluplných faktorů (viz tabulka č. 5) zachycující přes 50 % celkové variace.

FAKTOROVÁ ANALÝZA					
Proměnná	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
FO – fyzické obtíže	0.9290				
PO – psychické obtíže	0.8819				
NP – neurotické symptomy	0.8819		-0.2545		
H – celkové hardiness	-0.6308				0.3485
SP – celková sociální opora					0.9419
COPE 9 obrácení se k více				-0.9319	
SEIQoL	-0.2487	0.8265			
Grafická škála	-0.2366		0.4827	-0.5006	0.3769
WHOQOL		0.7769	0.3273		
SSS – životní spokojenost			0.9401		
Procenta variance	18,73%	11,90%	9,92%	6,92%	6,65%
	Zdraví	Jádrová QL	Aktuální QL	Volba COPE 9	Sociální opora

Tabulka č. 5 Faktorová analýza

První faktor jsme nazvali zdravím, protože je syčen především subjektivními zdravotními potížemi fyzickými, psychickými a neurotickými. Současně se záporným znamením sytí tento faktor SEIQoL a grafická škála úrovně životní spokojenosti. Další proměnná, která záporně sytí faktor zdraví, je celkové hardiness.

Druhý faktor je především proměnnou SEIQoL a WHOQOL. Jiné proměnné k tomu faktoru nějak významně nepřispívají. Jak SEIQoL, tak WHOQOL se opírají o hodnocení významných hodnot platných pro respondenty. WHOQOL je založen na ohodnocení až čtyřiceti dílčích skutečností, které podstatně ovlivňují kvalitu života, SEIQoL je postaven na uvedení pěti nejdůležitějších životních cílů a míře jejich osobní významnosti pro respondenta. Domníváme se, že tyto dvě metody, obzvláště pak SEIQoL, představují jádrový základ kvality života, který má menší dynamiku změn. Nepochybně se v průběhu života tato složka mění, ale její jádro vykazuje určitou osobní stabilitu.

Třetí faktor je syčen především hodnocením životní spokojenosti jako jednodité entity a měřen pomocí grafické a numerické škály, do jisté míry je hodnocen také pomocí metody WHOQOL. Čtvrtý faktor je syčen odmítáním copingu typu obrácení se k více a nízkou úrovní životní spokojenosti na grafické škále. Faktor pátý bychom mohli nazvat „vysoká úroveň sociální opory“ a je syčen úrovní celoživotní spolenosti na grafické škále a úrovní celkového hardiness. Ne zcela přesně bychom o něm mohli uvažovat jako o úrovni resilience.

Závěry

1. Metody, které se opírají o hodnocení významnosti a úrovně uspokojování jednotlivých faktorů kvality života, zachycují přesněji to, co nazýváme „jádrovou“ kvalitou života. Nejvýrazněji to platí u metody SEIQoL založené na výběru pouze pěti položek představujících to, co je pro jedince klíčové.
2. Grafické a numerické škály hodnotící celkovou životní spokojenost jako jednoditou entitu jsou pravděpodobně ovlivněny nejen tím, o co jedinci jde především, ale i aktuální situací a faktory spokojenosti spojenými s touto situací.

- Hodnocení životní spokojenosti mohou ovlivnit příznivě i nepříznivě. Faktorová analýza existenci dvou faktorů kvality života jako skutečnost potvrzuje.
3. V současné době se snažíme kompletovat výrazně větší soubor osob, od nichž chceme získat data pomocí všech čtyř doposud použitých metod a dalších proměnných, jimiž může být hodnocena kvalita života a životní spokojenost. Uvedené výsledky spíše naznačují možné hypotézy, které se budeme snažit ve své další práci potvrdit nebo případně vyvrátit.